

УДК 396 : 2-67

Драгана Стјепановић Захаријевић

Данијела Гавриловић

Филозофски факултет

Ниш

ИДЕОЛОШКЕ „БИТКЕ“ ОКО РОДА: ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ФЕМИНИЗАМ*

Резиме

Међу политичким идеологијама 21. века фундаментализам и феминизам заузимају кључне позиције. Родна димензија је она која се увек спомиње у случају расправа о њима. Женско/родно питање је веома осетљиво јер се користи за различите идеолошке „битке“. Прича о женама и неједнакости, сама по себи веома значајна, уплетена је у шири концепт – фундаментализам, империјализам, феминизам, као и етничке и религијске одбране.

Фундаментализам за своје извориште, између осталог, има и однос међу половима/родовима који се у савременом друштву мења и одступа од религијских вредности. Ово питање се схвата као кључно у расправама: традиција или модерност, толеранција или фундаментализам.

Феминизам се, као политичка идеологија, јавља као својеврсна реакција на пораст фундаментализма који је у својој суштини сексистична идеологија усмерена на враћање традиционалних институција и традиционалног положаја жена у друштву. Феминизам, пак, нуди расправе које се окрећу ка творевинама грађанског друштва и проширивању захтева за остваривање права жена, али и захтева за реструктурирање традиционалног односа између приватног и јавног са потпуно јасним ставом да пут родне недискриминације води преко препознавања облика и начина дискриминације.

Фундаментализам и феминизам карактерише и замагљивање границе између науке и политичке идеологије, тако да родно питање врло често остаје уплетено у идеологије патријархализма.

Кључне речи: фундаментализам, феминизам, род, родни односи, идеологија.

I

Након теоријских предвиђања да ће религија постати епифеномен у доба модерног друштва, религија узвраћа ударац и јавља се у новим облицима прилагођавајући се новим друштвеним условима. Као један од трендова развоја религије у будућности означава се и фундаментализам, реакција религијских традиција на секуларизацију као последицу модерности. Ова „битка за Бога“, „милитантна побожност“ представља својеврсну борбу

* Рад са пројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014 Д), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу уз финансијску подршку Министарства науке Републике Србије.

Рад је презентован на VIII научном скупу Бањалучки новембарски сусрети *Наука и савремени друштвени процеси*, Универзитет у Бањој Луци – Филозофски факултет, Бања Лука, 9. и 10. новембар 2007. године.

фундаменталиста да „Бог“ задржи своје ингеренције у креирању друштвеног живота. Сам термин носи негативну вредносну конотацију, а Гиденс (Entoni Gidens) анализирајући фундаментализам као продукт и последицу модерности истиче да мисли да је исправно фундаментализам увек сматрати проблематичним. „Увек је на граници насиља и непријатељски је расположен према космополитским вредностима“ (Гиденс 2005: 75).

Фундаментализам је појава карактеристична за савремено доба. Иако су овакве тенденције биле присутне у религији од њеног настанка (као облик сукобљавања са развојем и религије и друштва), ипак се савремени фундаментализам везује за почетак XX века и реакцију религијских традиција на модернизацијске процесе. Фундаментализам није присутан само у религији, са фундаменталистичким тенденцијама се можемо срести и у другим сферама друштва и духа.¹

Фундаментализам је један од видова егзистенције религиозности у савременом друштву. „У предмодернитету и модернитету устројена је ваљда најтрајнија подјела људи на двије супротстављене скупине: први вјерују у непроменљивост традиције као носитељице истине и среће, док се други труде промијенити свијет и изаћи из те традиције, јер држе да се истина и срећа налазе једино у будућности.“ (Мардешкић 2007: 21). Иако се настанак фундаментализма везује за протестантизам,² ипак на фундаменталистичке тенденције наилазимо у свим религијским традицијама. Ова тенденција није ограничена на монотеистичке и универзалне религије, проналазимо га и у хиндуизму, јеврејству и скоро свакој религијској традицији (Наар, Busuttill : 2003). Присуство фундаменталистичких тенденција у религији ће зависити од типа религије и нивоа тежње да се „овлада“ светом. Оно што је заједничко религијским фундаментализмима јесте реакција на друштвену промену (Наар, Busuttill :2003). Религијске традиције оних религија које желе да активно учествују у креирању световног живота доживљавају процесе модернизације као ударац и напад на темељне вредности. Како модерни процеси мењају изглед друштвених институција и односа – фундаменталисти реагују на „кварење“, „пад“ и „грех“ модерног друштва обрушавајући се на нове облике живота. Религијски фундаментализам реагује на скретање са „правог пута“, јасно утврђених модела како је све настало и како треба да изгледа, да би човек остварио своју сврху на земљи и спојио се са вишом реалношћу, ма како та сврха или виша реалност изгледала. Фундаментализам је реакција на посрнуће индивидуа, али и друштва. Поред индивидуалне у религијама је заступљена и социјална етика. То је оно што је заједничко свим фундамента-

¹ О фундаментализму у политици, науци, идеологији пише Клаус Кинцлер у својој познатој студији „Фундаментализам“.

² Позив протестаната у САД на повратак Библији, изворима вере почетком XX века, реакција на Дарвинову теорију, касније под овим називом наилазимо на многе резноврсне покрете у оквиру различитих традиција које су веома специфичне и не могу се поистовећивати.

листочким покретима, реакција на плурализацију форми социјалног живота у савременом друштву. Фундаментализам је реакција на промене у свим сферама друштвеног живота – породици, односу међу половима, односу државе и религије, против је заговарања демократије и цивилног друштва. Појавни облици фундаментализма су врло разноврсни и свеобухватни, везани за све сфере друштва. Он се може манифестовати кроз угрожавање репродуктивних права, борбу против научних сазнања, тековина либералне културе. На удару фундаменталиста је Дарвинова теорија, али и сексуално васпитање. Жртве могу бити председници влада, али и лекари и медицинске сестре који врше абортус.³ Како га онда дијагностицирати и одвојити од неких других појава. Како су све народне и универзалне религије везане за традицију, питање је у ком тренутку можемо говорити о фундаментализму. Ова тенденција се јавља у свим традицијама у зачуђујуће сличним областима и поводом регулација истих сфера друштвеног живота. Не можемо се заваравати да је ислам ексклузивно „претплаћен“ на фундаментализам. Свуда где једно радикално језгро пронађе довољан број следбеника којима је довољно стало долази до фундаменталистичке реакције. Када је, 1989. године, један од гледалаца "Разговора уживо" Ларија Кинга упитао тадашњег главног државног опуномоћеника за борбу против наркоманије Вилијема Џ. Бенета – "Зашто градити затворе? Треба бити оштар као Саудијска Арабија. Одрубимо главе проклетим дилерима дроге. Исувише смо мекани", Бенет је одговорио: "С моралне тачке гледишта, такво решење за мене не представља проблем". Један други конзервативни католик, Патрик Бјукенен, оптужио је Салмана Руждија да је објавио "бласфемичну увреду вере коју исповедају стотине милиона људи"⁴ (Мајкл Линд, *Which civilization*, 2001). У исто време када су, 1998. године, талибани у Авганистану избацивали жене са посла, јужњачка Баптистичка конвенција донела је резолуцију којом се од жена захтева да се "благодарно подвргну верном вођству својих мужева". Још једна карактеристика фундаментализма и фундаменталиста је регресија коју ова идеологија доноси са собом у односу на раније постигнут ступањ развоја и свести и друштва.

³ До деведесетих година, десничарски протестанти, католици и Јевреји остављали су по страни међусобне разлике да би водили рат против секуларизма и хуманизма. Проширење политичког савезништва "људи од вере" прихватањем реакционарних Муслимана који деле њихово противљење феминизму, правима хомосексуалаца, абортусу, контрацепцији и слободи од цензуре, јесте логичан наредни корак. Услед притиска хришћанских фундаменталиста, представници САД на међународним скуповима о планирању породице нашли су се, кад је реч о питањима контрацепције и абортуса, на истој страни са муслиманским теократијама и Ватиканом, а насупрот Европљанима и представницима источноазијских земаља (видети шире Karen Armstrong, *Bitka za boga – fundamentalizam u judaizmu, kršćanstvu i islamu*, ВТС Šahinpašić, Zagreb, 2007).

⁴ Која цивилизација? Идеја о либералном "Западу" који се супротставља фундаментализму је заблуда, Нова српска политичка мисао, nspm.org.yu. Чланак "Which Civilisation?" Мајкла Линда првобитно је објављен у британском часопису „Проспект“ у новембру 2001.

Мајкл Линд (nsrpm.org.yu) наводи још један илустративан пример: "За време председничке кампање 2000. године, Џорџ В. Буш је изнео зачуђујућу тврдњу да "кад је реч о еволуцији, кључно питање и даље је како је Бог створио свет". Седамдесет и осам година раније, један од његових претходника у Белој кући – Вудро Вилсон, рекао је: "Наравно, као и сваки други интелегентан и образован човек, верујем у еволуцију живог света. Изненађен сам што се у данашње време таква питања уопште постављају". У беседи пред америчким Друштвом за историју 1912. године, Теодор Рузвелт је о Дарвину говорио као о великану. Ови примери илуструју глобални „заокрет“ ка фундаментализму у савременом свету.

Родна димензија је она која се увек спомиње у случају расправа о фундаментализму. Фундаментализам за своје извориште, између осталог, има и однос међу половима који се у савременом друштву мења и одступа од религијских вредности. Можемо рећи да се ради о „родно освешћеном фундаментализму“. Ислам је религија која се најчешће спомиње у вези са положајем жена који је њоме прописан и који се сматра неповољним, али и друге религијске традиције имају скоро идентичан однос према жени – она је „ниже“ биће у потпуности потчињено мушкарцу (Шушњић 1998, 1990). Чињеница је да је положај жене у свим великим религијама света веома неповољан. Чињеница је, такође, да су жене у културама које се формирају под утицајем тих религија обесправљене у одређеној мери. При том морамо, такође, имати у виду да је развој друштава у којима жене живе врло неуједначен и да се зато жене налазе на различитим стадијумима остварења својих права. Ако имамо религију у виду можемо рећи да жене полазе са истих почетних позиција – обесправљености. Од Еве историја женског греха и кривице прати њено друштвено постојање.⁵ Фундаменталисти наново у историји развоја цивилизације жену препознају као извориште греха и посрнућа увек када она покушава да се ослободи своје родне дискриминисаности.

Најговорљивији противници фундаментализма су управо феминисткиње, јер оне препознају у фундаментализму највећу опасност по жену и њена стечена права. И заиста где год фундаментализам постане утицајна идеологија жена бива обесправљена, али и злостављана. Међутим, жене нису увек противнице фундаментализма и потчињеног положаја свог рода. Социјализоване на фундаменталистичкој матрици и оне саме преносе модел патријархалног живота. При том и жене и мушкарци тешко носе стечену слободу и много је лакше поделити одговорност са Богом или колективом. Постоје подаци да многе жене у Европи и Америци иако нису муслиманског порекла прелазе на ислам. Објашњење може бити чврст образац и норме које ова религија нуди

⁵ Морамо имати у виду да је управо у Курану Ева једнакоправно третирана, наиме сматра се да је крива исто онолико колико и Адам, иако се ислам сматра најригиднијом религијом у погледу положаја и прва жена у друштву.

што у аномичном савременом друштву представља смисао и спас (на пример, Carol L. Anway, *Daughters of Another Path – American Women Chossing Islam*).

Положај жене у религији добија на тежини и превазилази границе самог проблема (који је и сам по себи значајан), јер се ово питање схвата као кључно у расправама традиција или модерност, толеранција или фундаментализам. Анализа положаја жене, на пример у исламу је често идеолошки усмерена било да аутори долазе са Запада или из саме муслиманске заједнице. Из саме муслиманске литературе (на пример Amina Wadud, *Qur'an and Women – Rereading the Sacred text from a Women's Perspective*, Oxford University Press, 1999) „сазнајемо“ да је положај жене у исламу најповољнији и да најбоље одговара њеној природи. С друге стране покривање жена у исламу постаје симбол и метафора исламских друштава и њихове антимодерности. Прича о женама и неједнакости је уплетена у шири концепт, фундаментализам, империјализам, етничка и религијска одбрана. Женско питање је веома осетљиво јер се користи за различите идеолошке „битке“.

Како Гиденс истиче, уз све замерке које се фундаменталистичким тенденцијама могу изрећи, ипак, мора се признати да фундаментализам поставља питање „глобалистичком модернизму“: Да ли се може живети у свету у коме нема светих ствари? „Најосновније питање је следеће: “Можемо ли живети у свету у којем ништа није свето? Закључујући, морам да кажем да не мислим да то можемо. Космополити, у које и себе убрајам, морају јасно истаћи да толеранција и дијалог могу бити вођени универзалним вредностима.“ (Гиденс 2005:75). Питање које се намеће социолозима, али још и важније, људима који живе у условима глобализованог и дубоко подељеног света, јесте – да ли је могућ ред у глобалном селу, без односа са највишом реалношћу. Док се не пронађу нови одговори, јављаће се и фундаменталистичке варијанте уређивања глобалног села.

II

Феминизам као политичка идеологија и преображујући друштвени покрет почетком седамдесетих година својом „идеолошком критиком патријархалности“ заузима једну од кључних позиција у „ангажману на прекидању мушке доминације“ (Castells 2002:181) и дефинисању женскости у директној супротности патријархалности. Разлоге томе би требало тражити у чињеници да се родна димензија, као фундаментална феминистичка парадигма, нужно разоткрива у условима савременог културног, економског и социјалног развоја. Отуда увођење проблема односа пол/род јесте покушај разматрања фактичке родне неједнакости у друштвеној стварности, али и део критике на тему „невидљивости жене у свим друштвеним наукама“ (Papić/Sklevicky 2003:10).

Осетљивост и изложеност идеолошким „биткама“ појачава се са међународним и националним тежњама ка достизању стварне равнопра-

вности мушкараца и жена, што јесте услов уравнотеженог развоја друштва. Овде се указује на „полиморфност“ феминизма што је јасно већ при покушају утврђивања његових димензија. Поменимо само да је истовремено реч о политичком и интелектуалном покрету за равноправност, доктрини о једнаким правима, али и идеологији о друштвеној трансформацији у чијој основи је нова критичка свест која преиспитује. Суштина феминизма, без обзира на идеолошку подељеност, јесте, како вели Кастелс (Manuel Castells) „(ре)дефинисање женског идентитета“ (2002:182). И док једна опција феминизма (либерална) промовише једнака права жена и мушкараца у свим подручјима свакодневног живота, дотле друга (радикална) представља реакцију против сексизма и мушке доминације како би „избила женска култура, чиме се поткопава патријархалност на најмоћнијем мјесту: у главама жена“ (187). Заједнички циљ је промена. Промена је потпуно реална ако се зна да је „патријархат друштвена чињеница на исти начин на који су и мушкост и женскост друштвени и културни конструкти“ (Благојевић 2002:12).

Феминизам, или исправније речено феминизми, насупрот сексистичким идеологијама,⁶ представља својеврсну реакцију на све покушаје који заговарају родно устројство друштва са традиционалним институцијама и традиционалним оквирима маргинализовања жена. Неравноправна свакодневница је подстицај за политичко деловање, а онда и за „нову свест о значају односа полова у друштву“ (Папић 1989:13). Дакле, феминистичка идеологија, фундамент феминистичког политичког покрета и друштвене теорије, јавља се као реакција на фундаментализам који заговара повратак патријархалног поредка; али и као преображујући друштвени покрет који доводи у питање друштвену оправданост доминације мушкараца. М. Кастелс аналитички повезује неколико елемената које сматра одлучујућим у „распламсавању“ феминистичке идеологије у нашем времену. Он у првом реду наводи преображај економије и тржишта радне снаге у уској повезаности с отварањем образовних прилика за жене, потом, технолошки развој у биологији, фармакологији и медицини који обезбеђује контролу над репродукцијом, а онда и чињеницу да је феминистички покрет задао ударац патријархалности у чему му је значајно помогло брзо ширење ових идеја у глобалном свету. (Castells 2002:142-143).

Идеолошка супротстављеност феминизма не окончава се критичком реакцијом према фундаментализму с обзиром на то да сопствена разнолика пракса намеће потребу сталног преиспитивања и контекстуализовања. Отуда

⁶ „Сексистички су они друштвени односи у којима мушко оспорава вредност женског. Патријархат је поредак који се заснива на сексизму и доминацији мушкараца над женама и отворено или неупадљиво користи све институционалне и идеолошке механизме којима располаже (право, политику, економију, морал, науку, медицину, моду, културу, образовање, мас-медије итд.) да би репродуковао и одржао патријархалне односе у друштву“ (Мршевић, З. (1999) *Речник основних феминистичких појмова*. Београд: ИП „Жарко Албуљ“, стр. 139).

следи усклађивање и иновирање у расправама и акцијама. Тако, на пример, први и други вал феминизма означавају борбу жена за право гласа, родну равноправност, промену законодавства, едукацију, проблем мушког насиља и друго; док, трећи вал, крајем осамдесетих година, покушава да негира родне разлике и сагледа нове друштвене проблеме. Јасно је да није могуће говорити о универзалном феминистичком дискурсу због полиморфне идеолошке супротстављености, али то није инхибирало процес родног преображаја и освајање женског простора – свака опција је дала свој допринос. Овде би требало застати и указати на неколике разлике у феминистичким дискурсима: по мишљењу радикалних феминисткиња родна неравноправност је последица патријархата, па отуда потреба за акцијом како би се успешно супротставило мушкој култури; социјалистичке феминисткиње класну експлоатацију виде као главни извор родне неравноправности, па самим тим родно ослобођење доводе у везу са равноправнијом расподелом моћи и богатства; либерална опција достизање родне равноправности сагледава преко образовања жена, њихове политичке партиципације и родно сензитивног законодавства; културна опција афирмише алтернативне женске институције које би требало да усред патријархалног друштва допринесу развоју женске културе и преображају друштва у целини; есенцијалистички феминизам полази од биолошких специфичности мушкараца и жена и своју делатност артикулише кроз захтев изградње идентитета на основи биолошке и културне специфичности жена; лезбејски дискурс нуди оштру критику патријархату и институционализацији хетеросексуалности и на тај начин прикључује нову димензију феминистичком покрету. Предочене разлике у феминистичким оријентацијама се не искључују, већ, напротив, допуњавају у темељном задатку изградње женског идентитета, надилажењу родних разлика и појачаном политичком утицају.

Потребно је скренути пажњу да у оквиру самог феминизма постоје дебате које нису окончане. На пример, један парадокс се везује за категорију идентитета као битног темеља феминистичке политике. Реч је о судару „између `деконструктивистичког` и `есенцијалистичког` момента“ (Spasić 2004:164). Наједноставније речено, феминизам се критички односи према конструктима идентитета који жену виде као ближу природи и приватној сфери, а истовремено се залаже за увођење „женске перспективе“, односно свих оних атрибута који су истакнути као „поробљавајући“. И. Спасић поенту наслућује у томе да се „наведеним подручјима и особинама поврати достојанство као људским обележјима и потенцијалима [...] да се уједно темељно разграде неосвешћене претпоставке приписивања атрибута половима“ (164) и закључује да је ту феминизам недовољно експлицитан, али и то да као „плурални политичко-теоријски правац“ може највише да допринесе својом „демаскирајућом, критичком димензијом“.

Феминизам наглашава потребу аналитичког разликовања биолошког пола (sex) и културно конструисаног рода (gender). Једна од првих дефиниција

потекла је од Гејл Рубин (Gayle Rubin) која пол/род види као „склоп аранжмана којима једно друштво претвара биолошку полност у производе људске делатности и у којем се ове преображене полне потребе задовољавају“ (Ivanović 2003:397). Родни односи се виде као културне конструкције, па се категорије мушкости и женкости не посматрају као природне датости. Управо епистемолошка основа женског активизма, по мишљењу М. Благојевић, јесте јасно одвајање пола као биолошке категорије и рода као друштвеног и културног конструкта – што „подсећа жене на чињеницу да њихова биолошка различитост не мора бити услов за прихватање ниже вредних положаја и улога у друштву, јер оно што је `налепљено` на биолошку различитост јесте оно што је променљиво, што може да се мења“ (Благојевић 2002:12). Дакле, феминизам разоткрива сексистичку праксу и указује да су родне конструкције и родни односи механизми у реструктурирању моћи. Афирмацијом аксиома „лично је политичко“/„род је политички однос“, који су окренути ка проширивању захтева за остваривање родне равноправности, феминизам подстиче активизам жена као друштвених и политичких субјеката на путу сопственог освешћивања и активирања.

Доприне феминизма је могуће сагледавати на два нивоа. Један је, по речима Ж. Папић, организациони (оснивање секција, конференција, женских студија), а други је тематски и појмовни (питање односа полова, увођење женске перспективе) (Папић 1989:13), па је отуда исправно говорити о „феминистичком пројекту“ који је обезбедио континуитет у сопственом развоју и допринео променама у корист жена. Реч је о „промени саме женске реалности“ која укључује формулисана и прихваћена права, успостављену широку мрежу женских организација, производњу знања – „доведећи у питање андроцентрично знање“ и стално „преиспитивање из женске перспективе“, што онда има за исход својеврсну „демистификацију патријархата“ али и „нарастајућу свест о разликама међу самим женама“. Чини се потпуно прихватљивим мишљење М. Благојевић да промењена реалност захтева промењену свест, што даље значи да су различитим женама потребни различити феминизми и стратегије (премодерне, модерне и постмодерне), па се уз поштовање тих разлика обезбеђује „регенерација феминизма“ (Благојевић 2002:12).

Феминизам је у свим овим димензијама допринео да „приватно задобије статус социолошке чињенице“ (Папић 1989:76). Приватност постаје „социјално видљива“ и тако приступачнија за научно проблематизовање и преиспитивање у циљу мењања вредности и ставова о женама, што има утицаја на мењање друштвеног понашања, али и приступа унутар научних дисциплина. И тако долазимо поново до закључка да феминизам јесте „еманципаторски пројекат“ који укључује промене на микро, мезо и макро нивоу, а у свом крајњем исходу руши идеологије патријархалних модела моћи постајући животни избор у условима једнаких могућности. Стога би и надаље требало успостављати различитим механизмима управо такву свест,

охрабривати активизам и индивидуализам, а при томе не заборављати мушкарце. А. Милић оправдано скреће пажњу на то да у феминистичком приступу родним разликама „постоји опасност од њихове фиксације као универзалне непроменљиве опозиције мушког и женског, идентично биолошкој опозицији полова“ (Милић 2001:149), што спутава увид у могућност промена. Феминизам ће постићи дубљи утицај ако „одустане од искључиве усмерености на жене“ и праксе да се женама „додељују одређени идентитет, одређене праксе и одређена историјска улога“ (Spasić 2004:165).

Сагласност је потпуна у томе да су жене фактор развоја друштва, тако да све будуће стратегије морају сагледати „гендер димензију“ и преусмерити развојне токове водећи рачуна о томе да не дође само до смене патријархата. Наиме, теоретичарка Силвија Волби (Walby Silvia) у књизи „Разматрање патријархата“ истиче да патријархат у савременом друштву мења облик – од приватног постаје јавни. Некада је угњетавање жена било везано само за кућу, а данас, и поред тога што жене имају приступ јавном животу (политици, тржишту рада), нису равноправне са мушкарцима у стицању богатства, моћи и статуса. (Walby 1990).

Ако је веровати Кастелсу патријархалности је дошао крај. Властито самоукидање патријархата јесте и властито самоукидање феминизма, јер оног момента када феминистички пројекат буде стварност која се проживљава губи се потреба за његовим постојањем „извана“. Дотле, феминизам реконструише, описује, контекстуализује родну праксу, преиспитује и мења вредности и ставове, али и теорије и праксе појединих научних дисциплина од којих очекује да кажу шта јесте – а шта пише, шта јесте – а шта би требало да буде? Феминистичка залагања доприносе превазилажењу идеологизирања јачањем способности и одговорности жена у остваривању права и преузимању одговорности за сопствену егзистенцију. Речено је: феминистичка перспектива не може опстати уколико се заобилазе мушкарци, па је стога потребно „дестигматизирати феминистички покрет“ (bell hooks 2004: 8) као антимушки тако што би била понуђена алтернативна слика мушкости темељена на самопоштовању, а не на доминацији. На тај начин феминизам будућности израста као „покрет за окончање сексизма, сексистичког израбљивања и угњетавања“ при чему се афирмацијом идеје „једнакости исхода“ остварује „партнерство полова“ а родност посматра као процес у којем се артикулишу нове вредности и нова родна свест.

Литература

- Благојевић, М. (2002) „Феминизам на крају века: лекције о различитости“ у: С. Савић (ур) *Феминистичка теологија*. Нови Сад: Фугура публикације.
- bell hooks - Glorie Jean Watkins (2004) *Feminizam je za sve. Strastvena politika*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Гиденс, Е. (2005) *Одбегли свет*, Београд: Стубови културе.
- Ivanović, Z. (2003) „Antropologija žene i pitanje rodnih odnosa u izmenjenom diskursu antropologije“ – pogovor u: Папић, Ж./Sklevicky, L. *Antropologija žene*. Београд: XX век.
- Castells, M. (2002) *Моћ идентитета*. Zagreb: Golden marketing.
- Линд, М. (година izdanja nedostaje) „Која цивилизација? Идеја о либералном "Западу" који се супротставља фундаментализму је заблуда“. *Нова српска политичка мисао*, nspm.org.yu
- Мардешић, Ж. (2007) “Религија у постмодернитету: настанак или повратак свега?” у Д. Б. Ђорђевић (ед.), *Муке са светим, Изазови социологије религије*. Ниш: Нишки културни центар.
- Милић, А. (2001) *Социологија породице*. Београд: Чигоја.
- Папић, Ж. L. Sklevicky /ur/ (2003) *Antropologija žene*. Београд: XX век.
- Папић, Ж (1989) *Социологија и феминизам. Савремени покрет и мисао о ослобођењу жена и његов утицај на социологију*. Београд: ИИЦ ССОС.
- Spasić, I. (2004) *Sociologije svakodnevnog života*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Шушњић, Ђ. (1998) *Религија II*, Београд: Чигоја; (1990) *Енциклопедија живих религија* Београд: Полит.
- Haar, G. I Busuttil, J.(2003) *Religious Fundamentalism and Social Change*, London and New York: Routledge.
- Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*, Blackwell, London.

Dragana Stjepanović Zaharijevski
Danijela Gavrilović

Ideological “Struggles” over Gender – Fundamentalism and Feminism

Summary

Among the political ideologies of the 21st century, fundamentalism and feminism seem to occupy the key positions. In various discussions about them, the gender issue is inevitably mentioned. The female/gender issue is a delicate one as it is used in various ideological “struggles”. The debate on women and inequality is very significant and at the same time it is entwined into a larger concept, which includes fundamentalism, imperialism, feminism and ethnic and religious standpoints.

Fundamentalism, among other things, finds its source in the relation between sexes/genders which undergoes constant changes in the modern society and derogates from the established religious values. This question is perceived as crucial in various discussions: tradition or modernity, tolerance or fundamentalism.

Feminism as a political ideology appeared as a sort of reaction to the growth of fundamentalism, which is in its essence a sexist ideology aimed at reviving the traditional institutions and the traditional position of women in society. Feminism, on the other hand offers discussions concerned with the establishments of the civic society and expansion of demands for the women rights, as well as with the demands for restructuring the traditional relationship between the private and the public, with a clear attitude that the path to gender non-discrimination leads through the recognition of all the different kinds and ways of discrimination. Fundamentalism and feminism are also characterized by blurred borderlines between science and political ideology, so that the question of gender often remains entangled with patriarchalist ideologies.

Key Words: Fundamentalism, Feminism, Gender, Gender Relations, Ideology